

DESCARTES

ENTREVISTA DE FRANÇOIS EWALD AMB GENEVIÈVE RODIS-LEWIS

Magazine littéraire, n°342 - abril 1996

Geneviève Rodis-Lewis (1918 –2004) fou una gran estudiosa de Descartes. Els seus treballs sobre la metafísica, la moral, l'antropologia, han marcat el coneixement contemporani sobre aquest autor. En la seva biografia, sens dubte definitiva [« Descartes »; Éd.Calmann-Lévy], no tan sols corregeix errors d'obres anteriors, sinó que intentà copsar el caràcter de Descartes com a home concret. Geneviève Rodis-Lewis analitza la correlació fonamental entre dubte i ideal que fonamenta el « cogito » i intenta, a més, en aquest text publicat per Le Magazine Littéraire al 1996 presentar la novetat que significà al seu moment el cartesianisme. Desaparegut de la consulta lliure a Internet l'arxiu de Le Magazine Littéraire, oferim aquesta traducció del text al català com una eina de treball per a la nostra comunitat filosòfica. [R.A.]

Q – Per què una nova biografia de Descartes ?

Geneviève Rodis-Lewis – Hi ha una gran biografia de Descartes, molt important, que data de finals del segle XVII. Ha estat recentment reimpressa; és la d'Adrien Baillet [« Vie de Monsieur Descartes », Ed. La Table Ronde]. Va salvar textos que després es van perdre. Per exemple, la descripció molt important dels somnis cartesians, des quals no sabríem res sense la seva biografia. Però Baillet tenia un defecte: sobre els nombrosos punts en què tenia un dubte o una ignorància, inventava. Així va cometre un cert nombre d'errors; sobre la noblesa de la família el van enredar els nebots-nets; va confondre l'avi, que era metge, amb un altre Pierre Descartes que havia alliberat Poitiers, assetjat pels protestants. Va afirmar que, com a fill petit d'una gran família, Descartes estava destinat a l'exèrcit, cosa que és falsa. Es va trabucar sobre el període d'escolaritat (dóna de les Pasqües de 1605 a les 1612), cosa que té una certa importància perquè en depèn el nom del professor que li va ensenyar filosofia. Després de la biografia de Baillet n'hi va haver una altra, la que va publicar Adam al vol. XII de la gran edició de Descartes de la qual tingué cura conjuntament amb Tannery a principi de segle [XX]. No es va recollir a la reedició dels 11 volums d'obres dels anys 60. Dissortadament, Adam va reproduir en la major part de l'obra, i específicament pel que fa a les dates dels estudis de Descartes a la Flèche, els errors de Baillet, àdhuc si en va rectificar alguns en els apèndixs.

Q- Com es poden rectificar avui aquests errors ?

Geneviève Rodis-Lewis – Prenem, per exemple, el període escolar de Descartes. Descartes tenia mala salut. Per aquest motiu no el van enviar a l'escola quan tenia vuit anys. Es va quedar a casa on algú li va ensenyar a llegir i a escriure. Després un parent (de la banda materna), el Pare Charlet va ser destinat al Col·legi de la Flèche. El noi es feia gran. Li van preguntar si el podien enviar allí. El Pare Charlet va aconseguir-li un règim especial que va contribuir molt a afavorir el seu desenvolupament intel·lectual: podia quedar-se al matí al llit, llegint, meditant...

Té força importància saber si això va passar quan tenia onze anys o quan en tenia vuit. Baillet sabia, sempre per la família, que s'havia esperat al final de l'hivern i de la quaresma per enviar-lo. Adam, quan prescindeix de les dades de Baillet, sabent que el Pare Charlet havia arribat a La Flèche en 1606, no va verificar que només hi va arribar a l'octubre. Si Descartes hi va arribar després de l'hivern i de la

quaresma, això només pot ser per la Pasqua de 1607. Això fa que hagués sortit de La Flèche en 1615; aleshores va fer un any d'estudis de dret a Poitiers, segons el desig del seu pare que volia que els fills fossin parlamentaris (calien tres generacions successives per tal que una família pogués tenir carta de cavallers). Aquests són elements biogràfics que jo he pogut rectificar: vaig fer verificar als arxius dels jesuïtes que efectivament el P. Charlet va arribar a La Flèche a l'octubre de 1606 –i que encara predicava a París durant la quaresma. Són petits detalls cronològics que tenen entre d'altres conseqüències, que poguéssim determinar amb seguretat el nom del seu professor de filosofia (E. Noel, a qui Descartes va escriure personalment per enviar-li el « Discurs del mètode »).

Q – La vostra ambició era tan sols rectificar errors?

Geneviève Rodis-Lewis – Sobretot volia mostrar la complexitat del caràcter de Descartes, de vegades dur, però amb qualitats que Baillet va indicar sense mostrar-les. Baillet parla de la seva capacitat per a reconciliar-se, de la qual dóna diversos exemples. Jo hi afegeixo un cert ecumenisme religiós, que no s'havia destacat mai. Una variant entre la carta autògrafa a Huygens i la versió publicada al XVII permet constatar-ho. Parla dels protestants dient: « Espero que la religió ens farà ser amics»; Clerselier havia corregit: « el retorn a la nostra religió ». Descartes de vegades tenia mal caràcter però va tenir molts veritables amics.

Q – Descartes al principi va triar una carrera militar.

Geneviève Rodis-Lewis – Efectivament, havia decidit ser militar. Això no era una voluntat paterna. Un any després d'haver estudiat dret, va poder marxar a Breda als 22 anys fets, per enrolar-se en l'exèrcit de Maurice de Nassau. Però aviat se'n va decebre. Tenia un caràcter entusiasta que es prestava molt a la decepció. Parla de la grolleria i de la ignorància dels seus companys d'armes. S'hi queda des de finals de 1617 o principis de 1618 fins a la primavera del 1619. Després marxa cap a Alemanys on es preparava la Guerra dels trenta anys; tenia ganes de participar en batalles, però no volia viure entre tropes desvagades. Les batalles només van començar a la primavera següent. Va anar a veure la coronació de l'Emperador a Frankfurt. Després va trobar a Neubourg, al Danubi, un lloc on podia treballar en soledat. Molts editors del « Discurs del la mètode », quan llegeixen al principi de la segona part que s'havia retirat a un « quartier », pensen que es tracta d'una caserna d'hivern dels militars. Però allí no hauria pogut estar sol, ni hauria tingut tranquil·litat. Es va allistar a la primavera? Va estar a prop d'algunes batalles. Dóna petits detalls pintorescos: el soldat que creu que està ferit quan només el molesta el seu cinturó, o que ha vist algú a qui han tocat amb un projectil a la cuirassa però no l'han ferit. És a dir, que ha vist batalles. Però de debò es va allistar a l'exèrcit a Baviera? No en sé res; perquè des d'aquell moment ell ha trobat el seu « camí » : l'explicació de la natura segons un model matemàtic. Però encara no és un metafísic.

Va passar aquell hivern a Alemanya i va tenir els somnis del novembre de 1619. Quan va tornar a França? Només sabem que hi va tornar passant per Estrasburg: dues lletres més tardanes fan al·lusió al gall del rellotge, l'una, i a les torres de la catedral, l'altra.

Q – Perquè es va apuntar a l'exèrcit ? Per què aquesta passió militar ? Vós mateixa dieu que de jove era més aviat escarransit i que passava els matins al llit.

Geneviève Rodis-Lewis – En primer lloc, s'havia trobat força bé en sortir de l'escola. Sobre el desig de ser militar, en el « Discurs », trobem aquesta al·lusió: « Je n'étais pas insensible à la gloire ». Fins i tot al final de la seva vida, quan va escriure per a la reina Cristina de Suècia un « Ballet pour la naissance de la paix » - era al final de la Guerra dels trenta anys -, els Voluntaris en la Tercera entrada

diuen que si per el seu cap té per dama la Victòria, la seva és la Glòria. I poc abans d'aquest esment a la Glòria en el « Discurs », el que Descartes diu sobre l'ensenyament de la història explica aquesta aspiració: li retreu que privilegiï els fets més gloriosos, cosa que porta els joves a « caure en les extravagàncies dels paladins de les nostres novel·les i a concebre desigs que superen les seves forces ». Aquestes són les úniques al·lusions al que ell havia cregut que era la seva vocació. Això confirma el seu caràcter actiu, aventurer, entusiasta, exigent i prompte a decepcionar-se, a replegar-se. Això es copsa en l'esguard que va donar-li Franz Hals en el cèlebre retrat que va fer-ne: interrogatiu, projectat cap endavant, i al mateix temps replegat en ell mateix. Sempre hi ha aquest doble moviment en Descartes: avançar en tot però restant prudent.

Q - La Guerra dels trenta anys està present en l'obra de Descartes?

Geneviève Rodis-Lewis – Només en el Ballet que va escriure per a Cristina de Suècia. Retirat als Països Baixos, en un lloc què, tot i la guerra, havia restat perfectament en calma, hi va trobar la tranquil·litat pel que fa als esdeveniments exterior.

Q – Se'n va desvincular voluntàriament ?

Geneviève Rodis-Lewis – Des del moment que decidí dedicar-se a la ciència.

Q- Què vol dir exactament « désert » que és el mot que Descartes fa servir per dir que ell es retira?

Geneviève Rodis-Lewis – Es un terme que es feia servir habitualment a propòsit dels sants, dels ermitans que es retiraven a meditar en soledat. Per a Descartes, l'essencial era preservar la seva soledat, cosa que era possible àdhuc en una ciutat molt poblada, com Amsterdam, perquè, com ell deia, tothom està tan ocupat en el seu propi profit que us deixen tranquil. Quan va intentar establir una metafísica que tingués Déu per fonament, es va retirar a França, al camp. Però la "politesse française" feu que els « petits voisins », com ell en deia, l'empipessin. Això el va portar a instal·lar-se als Països Baixos on sempre va poder fer el que volia.

Q - La "civilité française" l'hi impedia treballar?

Geneviève Rodis-Lewis – Aquest mateix formalisme el retrobava cada cop quan retornava a França per estar-hi alguns mesos; va tornar tres vegades, en 1644, 1647 i 1648. (Quan la esclata la Fronda l'any 1648, marxa tot seguit). Digué a propòsit de les seves darreres estades que massa gent l'anava a veure com una curiositat; (segons les seves mateixes paraules : « comme un éléphant ou une panthère »).

Q – Què significa la paraula « meditació » ? Es tracta de reprendre les tècniques o les tradicions espirituals ?

Geneviève Rodis-Lewis – Va estudiar en una escola de jesuïtes que feien exercicis espirituals; cosa que el va marcar. Però és una transposició. Perquè pensa que la reflexió sobre els dogmes i sobre els misteris revela una vocació particular que ell no té. La reflexió cartesiana resta racional. Descartes estableix la separació ontològica, substancial, entre dos tipus d'ésser o de substàncies radicalment diferents, d'una banda el pensament, és a dir l'ànima, i d'altra banda el cos. Certament al final de la seva vida va meditar sobre el fet irracional de la unió entre l'ànima i el cos; però la seva distinció fa que racionalment hom pugui estar segur que quan el cos mort, o està malalt, l'ànima no mori amb el cos. pot per això afirmar-se la seva immortalitat? Va fer corregir la segona edició de les

« Méditations » en què el seu amic Mersenne havia subtitulat « immortalité ». Perquè la persistència de l'ànima després de la mort depèn de Déu. I afegeix: « Puisqu'il nous a maintenant révéle que cela n'arrivera point, il ne nous doit plus rester aucun doute ». És la distinció entre el que veu com a racional i el que revela la fe. Perquè Descartes fou sincerament creient; em fa l'efecte, fins i tot, que va passar de la ciència a la metafísica després d'haver sentit explicar la mort del qui havia triat per cap Maurici de Nassau; quan a Maurici de Nassau li van preguntar si creia en Déu va respondre: « Crec que dos i dos fan quatre », fórmula que reprèn textualment el Dom Juan de Molière. Era com una frase en clau dels ateus i em sembla que Descartes, des d'aleshores, en la mesura que era un savi, va considerar que calia (ho repeteix sovint) demostrar que l'existència de Déu és més certa que les matemàtiques. Sense Déu no hi ha certes, ni model matemàtic. És fonamental.

Q – Quina és l'aportació de Descartes?

Geneviève Rodis-Lewis – Una cosa que ha marcat tota la filosofia posterior: la reflexió filosòfica comença per la presa de consciència del subjecte que pensa; només s'aconsegueix explicar el món al final d'un llarg itinerari. Abans de Descartes es partia del món present, amb qualitats projectades sobre les coses i que es pretenia explicar. A partir del món, hom es remuntava a una causa primera. Descartes demostra l'existència de Déu abans de saber si hi ha món. I quan descobreix el món l'identifica amb l'extensió de la matèria. L'extensió pot ser explicada per les matemàtiques. Al contrari, totes les qualitats som nosaltres que les notem en funció d'aquesta unió amb el cos. Veieu el color blau, sentiu calor, sou vosaltres. Aquí hi ha una autèntica revolució.

Q – Hi ha, doncs, una veritable revolució cartesiana ?

Geneviève Rodis-Lewis – Hi ha una ruptura amb la filosofia anterior per aquesta prioritat donada al pensament. I això perquè ell ha volgut destruir el dubte pel dubte. És tot el contrari de Montaigne que s'adormia en un coixí tou.

Q - D'on prové la idea del dubte ?

Geneviève Rodis-Lewis – De l'escepticisme ambiental i especialment de Montaigne. L'escolàstica s'estava esfondrant quan ell era estudiant. Fa poc s'ha descobert una obra que li va ser obsequiada a Neubourg l'any 1620 per un jesuïta: « La Sagesse » de Charron que accentua aquest procés de dubte en negació universal : « je ne sais » (res).

Q - I l'exercici del dubte hiperbòlic ?

Geneviève Rodis-Lewis – Hiperbòlic, vol dir que va fins al final. Descartes va dubtar fins i tot de les matemàtiques tot dubtant de Déu; va dubtar sobre ell mateix; però és d'aquí que surgeix l'evidència: jo dubto, i jo no puc dubtar de tot el que dubto; dubtar és pensar; i es pensar d'una manera imperfecta. Tot això és captat en una sola intuïció: jo dubto, llavors vol dir que no conec bé. Per què em fa patir això? Perquè tinc aquest ideal de perfecció. Això és l'essencial de la demostració de l'existència de Déu; un procés finalment molt senzill. Però es va tornar a posar molt de pressa a estudiar la ciència.

Q – Per a Descartes els exercicis metafísics no han d'ocupar gaire temps

Geneviève Rodis-Lewis – Quan va publicar el « Discours de la méthode », només va donar un resum molt senzill de la seva reflexió metafísica, per por que els febles d'esperit no restessin presoners del dubte. Preveient una traducció llatina, al principi va pensar a afegir-hi un començament de caire metafísic, escrit en llatí i que va interrompre per explicar els famosos falsos sols que s'havien

observat prop de Roma. Finalment va desenvolupar i completar les « Méditations métaphysiques », publicades amb les respostes a les objeccions que se li havien adreçat. Descartes sempre ha tingut com a objectiu una veritat certa. Des que està en possessió de la certesa dels principis, es dedica al desenvolupament de la ciència. Això és el que explica al prefaci de la traducció dels « Principes »: la metafísica són les arrels de les quals neix l'arbre. I passarà la vida analitzant l'arbre: la física, el tronc, i les branques, la medicina, la mecànica i la moral. Molt al final de la seva vida es consagrarà a estudiar la moral, en funció de la unió de l'ànima i el cos.

Q - La moral cartesiana no resta condemnada a ser « provisional » ?

Geneviève Rodis-Lewis – De fet, hi ha dues morals: la moral “per provisió” necessària mentre hom viu en el dubte perquè cal que hi hagin algunes regles senzilles per a obrar. Són regles manllevades a Montaigne i a Charron: seguir les lleis i costums del país en què hom viu, no restar irresolució mentre hom dubta... Aquesta moral és del tot diferent a la moral que forma part de les branques de l'arbre i que és nodrida pel tronc de la física.

Q - D'on prové el tema de la fermesa de la voluntat ?

Geneviève Rodis-Lewis – És una regla que es donava a si mateix perquè tenia tendència a fer promeses i no complir-les. Amb Descartes cal distingir rigorosament entre promeses i vots [vœux]. Perquè distingeix amb tota cura entre les promeses que destorben la nostra llibertat, perquè fan que no sempre les seguim i els vots religiosos o els contractes que impliquen obligació.

Q – Com resumiríeu la moral cartesiana?

Geneviève Rodis-Lewis – Cercar la veritat, distingir el que és veritable del que és il·lusori i, tot seguit, actuar en conseqüència.

Q – s'atribueix a Descartes la màxima de viure amagat...

Geneviève Rodis-Lewis – És una fórmula que repeteix. També hi ha el famós « Je m'avance masqué » que es troba a l'inici del registre que havia començat a omplir després de la marxa del seu amic Beekmann. Maxime Leroy en va treure el seu « Descartes, le philosophe au masque », interpretant-lo com si ocultés un llibertinatge intel·lectual. Això em sembla insostenible. En primer lloc, perquè Descartes va escriure aquesta fórmula en un quadern que no era destinat a que el veiés ningú; i havia començat amb una frase de la Bíblia: El temor de Déu és el principi de la saviesa. Gouhier n'ha donat una interpretació força plausible. És com si digués: « Vosaltres us penseu que sóc militar, però ara sóc un pensador ».

Q – Això no dóna una gran generalitat a la màxima.

Geneviève Rodis-Lewis – Significa que pretenia no mostrar-se gaire per tal de salvaguardar la seva independència. És sempre aquest doble moviment: avançar però al mateix temps retenir-se per tal de no ser molestat pels altres.

Q – Es diu que Descartes hauria estat molt prudent en la divulgació de les seves idees.

Geneviève Rodis-Lewis – El fet és que ell havia escrit un llibre gruixut intitolat « Le Monde », que s'havia de completar per un estudi sobre l'home. Hi treballava. Repetia a Mersenne que l'hi enviaria durant l'hivern vinent; no, a la primavera; no, a la tardor... Hi anava treballant. Quan sap la condemna de Galileu, es diu a si mateix: no vull tenir els mateixos problemes, guardo el meu manuscrit i em poso a escriure una altra cosa. És així que va publicar el « Discours de la

méthode ». Dit això als Països Baixos que és on vivia, no hi havia risc que l'empresonessin. Però no volia que condemnessin el seu llibre, que el destruïssin.

Q – Com vivia als Països Baixos ?

Geneviève Rodis-Lewis - Descartes tenia diners de les rendes heretades de la seva mare, això li havia permès ser soldat voluntari sense sou. Volia ser lliure. Vivia amb força senzillesa, amb un sol criat. En el « Discours » escriví que no era d'una condició que l'obligués a exercir un ofici. No va voler ser ni parlamentari ni metge com els seus avantpassats.

Q – Sabem com passava el temps? Tenia una vida regular?

Geneviève Rodis-Lewis – Se sap per una història força pintoresca que li continuava agradant treballar al llit al matí, amb la finestra oberta. Era l'únic mitjà que en aquell temps servia per curar infeccions tuberculoses. Com se sap? Quan en una estada a París s'hostatjava a casa d'un amic. Però per causa de les visites que el torbaven, va marxar amb el seu criat sense deixar senyes. El seu anfitrió troba el criat i li demana on s'ha refugiat Descartes. El criat l'hi porta. Abans d'entrar, l'amic mira pel forat del pany: Descartes era al llit, amb un llibre al seu costat i la finestra oberta. Podem suposar que tenia aquest costum encara als Països Baixos.

Q – Als Països Baixos no tenia vida pública. No se sap pas res sobre les seves relacions.

Geneviève Rodis-Lewis – Tenia bons amics holandesos. Un francès, Picot, passava temporades amb ell i s'ocupava dels seus problemes materials. És ell qui va traduir els « Principes » del llatí al francès.

Q – Per què abandona Holanda per Suècia, on va trobar la mort ?

Geneviève Rodis-Lewis – És va deixar temptar. Per què va triar de sortir a l'hivern ? Tenia un bon record d'aquell hivern passat en el que s'anomenava un « poêle » [una estufa] – és a dir, una habitació escalfada per una estufa mantinguda des de l'habitació del costat, sense fum, sense brases. En tenia tan bon record que degué dir-se a si mateix que en aquests països molt freds, s'està molt ben escalfat a l'hivern. A més, la reina Cristina, que l'havia convidat, havia pensat que despertant-se d'hora tindria la ment lliure començant per estudiar filosofia a les cinc del matí. Estava content que una princesa tan intel·ligent i curiosa el cridés per ensenyar-li

Q – Li agradava tenir correspondència amb les dones, amb les princeses...

Geneviève Rodis-Lewis – No perquè fossin princeses, sinó perquè eren dones excepcionals i s'interessaven per la filosofia. Des del « Discours de la méthode », Descartes havia desitjat que les dones hi poguessin entendre alguna cosa en el seu pensament

Q – Quina és l'actualitat de Descartes avui?

Geneviève Rodis-Lewis – És excepcional en la història de les idees que es commemori un llibre: el « Discours de la méthode » honorat amb congressos i publicacions arreu del món l'any 1937 i encara una altra vegada en el seu 350e aniversari el 1987. Ja l'any 1896, hi van haver algunes commemoracions del seu naixement en 1596. Mireu la llista de commemoracions previstes per a enguany... és absolutament extraordinari.

Q – Es tracta d'un retorn a Descartes, d'una reactualització del cartesianisme?

Geneviève Rodis-Lewis – És el reconeixement universal que en la història de les idees té una importància excepcional. Però això no vol pas dir que se sigui força cartesià.

Q – Va passar, com s'acostuma a dir, moments de « purgatori » ?

Geneviève Rodis-Lewis – No se'l va editar gaire al segle XVIII, però al 1765 l'Académie va posar com a tema de concurs un elogi de Descartes. Se'n va presentar cinc, dels qual se'n van premiar dos. Voltaire va posar un pròleg al que havia tingut el primer premi. Després amb Victor Cousin, al segle XIX, el « Discours de la méthode » va començar a figurar al programa de l'ensenyament secundari; d'aquí que s'hagin fet tantes edicions d'aquesta obra.

Q – Després de la gran edició Adam-Tannery, hi ha hagut una nova edició de Descartes ?

Geneviève Rodis-Lewis - L'edició Adam-Tannery fou revisada i completada als anys 60 [del segle XX], cosa que permet parlar d'una altra edició. Vrin presenta a finals d'aquest mes de març [1996] una edició més funcional, reproduint els 11 toms de l'Adam-Tannery en 11 volums relligats en format més petit. Hi ha una edició a la Pléiade, sense notes a cura d' André Bridoux. I a hores d'ara es prepara una nova Pléiade en diversos volums amb introduccions, notes.. (potser dos volums per a les Œuvres complètes i més tard per a la correspondència).

© magazine littéraire; n° 342 - avril 1996.